

KOMT ORCHIS PURPURELLA (STEPHENSON) IN NEDERLAND VOOR?

DOOR

P. VERMEULEN.

Het is reeds verscheidene jaren geleden, dat in „De Levende Natuur” twee nieuwe Orchissoorten werden designaleerd: *Orchis praetermissa* (DRUCE) en *Orchis purpurella* (STEPHENSON). Van beide soorten werden toen al Nederlandsche vindplaatsen vermeld en in de „Gids voor de 3e Biologische tentoonstelling” werden deze nog aanmerkelijk uitgebreid. Het behoeft niemand te verwonderen, dat in een groep z.a. de Dactylorchideeën, die buitengewoon rijk aan vormen en variëteiten en bastaarden is, nieuwe vormen worden ontdekt. Wanneer men zich dan ook bezig gaat houden met deze vollegrondsorchideetjes staat men in het begin voor een haast onontwarbaar raadsel. Raakt men na veel „veldwerk” wat in de verschillende groepen thuis, kan men de hoofdgroepen uit elkaar halen, dan blijkt, dat men meestal met de tegenwoordige flora's bij de verdere determinatie weinig of niets bereiken kan. Op rijke orchisvindplaatsen treft men haast altijd min of meer afwijkende vormen aan, die moeilijk tot de een of andere groep te brengen zijn. Dikwijls treft men ook intermediaire vormen aan, die we dan, omdat we er geen weg mee weten, maar voor bastaarden verslijten, wat altijd zeer gemakkelijk is.

Ik wil me in verband met *Orchis purpurella* (STEPHENSON) hier uitsluitend bezig houden met de groep van *latifolia-incarnata-maculatavormen*. Met deze groep toch houdt

O. purpurella evenals *O. praetermissa* het nauwst verband. De voornaamste kenmerken van de drie soorten, die deze groep vormen, laat ik hieronder volgen:

1. *Orchis incarnata* (L.) heeft smalle ongevlekte, licht-groene bladen, die aan den voet het breedst zijn en met hun top dikwijls boven de aar uitsteken en daar dikwijls samengetrokken zijn. De stengel is zeer hol. De bloemen zijn klein. De lip, gewoonlijk 7 mm breed en voorzien van een fijn lijntje, waarbinnen donkere vlekjes, is ongeveer even breed als lang, de buitenste bloemblaadjes zijn ver terug geslagen. De bloemkleur is dikwijls roze, soms vleeschkleurig of lila. De plant bloeit gewoonlijk in *de eerste helft van Juni*.

2. *Orchis latifolia* (L.) heeft meestal ei- tot lancet-vormige gevlekte bladen, die in het midden of iets onder het midden het breedst zijn. De stengel is min of meer hol. De bloem is grooter. De lip, die ongeveer 9—10 mm breed is, kan zeer verschillend van vorm zijn, is gewoonlijk drielobbig en meestal voorzien van een duidelijk honingmerk. Zij is gewoonlijk breder dan lang.

3. *Orchis maculata* (L.) heeft breder en meer bladen dan *O. incarnata*. De onderste bladen zijn over het midden naar den top toe het breedst. De stengel is meestal gevuld, veel meer dan bij *O. incarnata* of *O. latifolia*. De lip is gewoonlijk breder dan bij *O. latifolia* en voorzien van een honingmerk, maar variëert zeer in vorm. De buitenste bloemblaadjes zijn minder teruggeslagen dan bij *O. latifolia* en hangen dikwijls min of meer. De bloemkleur verschilt en kan uiteenloopen van wit tot purper toe. De plant bloeit *later* dan *O. incarnata*, gewoonlijk in de tweede helft van Juni.

De door mij opgegeven kenmerken worden dus aangetroffen in den vorm der bladen, het min of meer gevuld zijn van den stengel en in de bloemen. Er zouden nog aller-

lei andere kenmerken aan toe te voegen zijn, maar om niet te uitvoerig te worden en de verwarring grooter te maken, zal ik het hierbij laten.

Men zal opmerken, dat ik van *O. latifolia* geen bloemkleur en bloeitijd heb opgegeven. Dit gebeurde met opzet.

Naast deze drie soorten hebben T. en T. A. STEPHENSON een orchis beschreven, waaraan zij den naam *Orchis purpurella* hebben gegeven (Journal of Botany, July 1920). Als voornaamste kenmerken geven de heeren STEPHENSON op:

1. De planten zijn klein, haast dwergvormig. De gemiddelde hoogte bedraagt ± 15 cm boven den grond.
2. De planten zijn gewoonlijk gevlekt, maar slechts op de punten van de bladen met kleine stippen.
3. De lip is meestal ruitvormig, voorzien van donkere strepen en stippen.
4. De kleur van de bloem is prachtig purperrood.

Ik ontving dit jaar van den heer Dr. T. STEPHENSON enkele van deze planten levend. Inderdaad leken de planten zeer verschillend van alles, wat ik op dit gebied tot nu toe heb gezien. De habitus van de door mij ontvangen planten was vrijwel gelijk, hetgeen voor de soort pleit. Bovendien hadden de planten vrij korte bladen, in het midden het breedst.

Wanneer we nu nagaan welke van deze vormen in ons land voorkomen, dan vinden we *O. maculata* in de duinen en in het Oosten en Zuiden van ons land. Deze plant ontbreekt in het laagveengebied van Noord- en Zuid-Holland en Utrecht. *O. incarnata* komt door het geheele land voor, zoowel in de duinen als in het laagveengebied, als in het Oosten en Zuiden van ons land. De plant groeit graag op natte plaatsen, de natste gedeelten van weilanden en in moerassen. Ik wil vooral even de aandacht vestigen op den bloeitijd, die voor geheel West-Europa (ook de Britsche eilanden) in de eerste helft van Juni valt en vrij

constant is. Waar we bergen aantreffen, is de plant natuurlijk later.

De vroegste bloeier in de lat.-inc.-mac. groep is *O. latifolia majalis* (KITTEL), de in Mei bloeiende orchis. Deze plant bloeit ongeveer in de tweede helft van Mei op haar mooist, hoewel er soms in 't eind van April al enkele vroege bloeiers uit zijn. Ik heb deze plant gezien uit Beieren, van den Rijn in Duitschland, uit Westfalen, uit de Geldersche vallei, Goeree-Overflakkee en Kennemerland. Herbariummateriaal zag ik uit Zuid-Limburg en enkele andere plaatsen uit ons land. Al deze planten kwamen, wat de voornaamste kenmerken betreft, goed met elkaar overeen. De planten zijn in het begin van den bloeitijd soms vrij klein, onder 20 cm, maar in de tweede helft van Mei, als ze op haar mooist zijn, zijn ze meestal hooger. Een enkel zeer gunstig geplaatst exemplaar haalt zelfs 40 cm. Er komen vrij veel ongekleurde vormen onder voor. Sommige standplaatsen, die ik hierop naging, hadden ongeveer 8 % ongekleurde vormen. De vlekken zijn meestal over het geheele blad verspreid en zeer uiteenlopend van vorm, kleine stippen, ronde vlekken, soms vrij groote dwarse vlekken, een enkelen keer vindt men planten, die zoo rijk bestippeld en gevlekt zijn, dat de stippen en vlekken, vooral naar de punten van de bladen ineenvloeien. Gewoonlijk zijn er 4 of 5 bladen. Het bovenste blad mist vaak de scheede.

De bloemkleur is meest donker, soms prachtig fluweelachtig purper. De lip is in 't algemeen vrij duidelijk drielobbig en slechts bij uitzondering ruitvormig. Op de lip van individuen met vlekken op de bladen treft men dikwijls een teekening aan, die uit een paar lusvormige lijnen bestaat, waarbinnen (soms ook er buiten) streepjes en stippen te zien zijn.

Het is deze plant, die door sommige Nederlandsche botanici *O. purpurella* (St.) wordt genoemd, maar met *purpurella* zoo goed als niets gemeen heeft als de donkere bloem-

kleur. Ik aarzel dan ook niet met te zeggen: *Dit is O. purpurella niet.*

Ik grond dit hierop:

1. De algemeene beschrijving van *O. majalis* en *O. purpurella* kloppen alleen, wat de bloemkleur betreft. Vooral het verschil in bladbreedte valt op. *O. majalis* heeft vrij breede bladen, waarop de naam „*latifolia*” uitstekend past. *O. purpurella* is smalbladeriger.

2. De bloeitijd verschilt. *O. majalis* bloeit in Mei. *O. purpurella* ± 15 Juni dus na *O. incarnata*. *O. majalis* komt in Engeland niet voor, zooals Dr. STEPHENSON en Dr. DRUCE mij hebben verzekerd. In Engeland is n.l. *O. incarnata* de vroegste bloeier.

3. Ik zond in 1929 vroegbloeiende planten aan Dr. STEPHENSON, den auteur van *O. purpurella*. Hij noemde de door mij gezonden planten alle *O. latifolia*, hoewel afwijkend van wat men in Engeland er onder verstaat.

Duitsche botanici, wien ik ter vergelijking eveneens *O. majalis*-planten levend zond, verklaarden de Nederlandsche planten identiek met de Duitsche. Hiermee is m.i. voldoende weerlegd, dat *O. majalis* de *O. purpurella* zou zijn.

Zijn *O. majalis*, *O. incarnata* en *O. maculata* nu de drie vormen, die in ons land voorkomen, of zijn er misschien nog andere? Inderdaad komt er nog een vierde vorm voor! De „echte” *latifolia*, zooals deze plant genoemd werd door hen, die *majalis purpurella* wilden noemen.

(De Limburgsche vormen laat ik buiten beschouwing).

Deze vierde vorm komt voor in de duinen en in de laagveenmoerassen in Holland en Utrecht. Wat wel zeer merkwaardig is, is dat de plant behoort tot de late bloeiers, d.w.z. tot de planten, die, in doorsnee genomen, later bloeien dan *O. incarnata*. De plant bloeit ongeveer 15 Juni en dus een kleine maand later dan *O. lat. majalis*.

Deze in-Juni-bloeiende planten, *junialis*, zooals ik ze,

in tegenstelling met de in-Mei-bloeiende, zou willen noemen, zijn, behalve door lateren bloei, gekenmerkt door een anderen vlekkenvorm, wat wel direct in 't oog valt. Ik had het geluk een moeras te vinden, waarin beide planten naast elkaar voorkomen. Het was juist hier, dat mij het verschil tusschen beide planten duidelijk in 't oog viel. De laat-bloeiende planten hebben n.l. *ringvormige*, vaak in elkaar uitlopende vlekken. Deze vlekken zijn een zeer typisch onderscheid tusschen beide vormen.

Naast dit verschil in bloeitijd en vlekkenvorm hebben de laat-bloeiende planten meestal een lichtere bloemkleur, waardoor het honingmerk, twee gebogen lijnen met streepjes of stippen erbinnen, des te duidelijker opvalt. De planten zijn hooger dan *O. majalis*, wat ons niet behoeft te verwonderen, daar ze tusschen het riet hooger opschieten dan in weilanden. De bladen zijn niet zoo breed als die van de typische *majalis* planten, maar hun grootste breedte ligt ook hier weer ongeveer in het midden.

Het komt bij deze planten vaker voor, dat er twee bladen zonder scheeden aanwezig zijn, terwijl we ook het verschijnsel aantreffen, dat deze bladen de aar niet bereiken, terwijl dit bij de *majalis*vormen altijd het geval is. De stengel is ook min of meer hol. De lip van de bloem is meestal breeder dan bij *O. majalis*, want terwijl de laatste meestal 9 mm meet, meet die van de late planten gewoonlijk 10 mm

Doordat de planten vaak de bladen betrekkelijk laag hebben staan, lijken ze meer op *O. maculata* dan *O. majalis* doet.

Voor zoover ik heb kunnen nagaan, worden de planten in ons land meestal als *O. latifolia* beschouwd. In het herbarium der heeren JANSEN en WACHTER, vond ik planten van Amstelveen en IJselmonde als *late* bloeiers steeds (met een enkele uitzondering) vermeld als *O. latifolia*, een determinatie dikwijls nog bevestigd door den heer HOOGENRAAD. Ook op de tentoonstelling in Hilversum voor 't behoud van

de Loosdrechtsche plassen stonden de late planten genoemd als *latifolia*.

Komt deze plant nu ook verder in West-Europa nog voor?

Voor zoover ik heb kunnen nagaan, komt deze plant *niet* voor in West- en Zuid-Duitschland, want de orchideeënkenners, wien ik planten zond, noemden ze verschillend van wat zij daar ooit gezien hadden. In België komen late bloeiers voor evenals in 't Westen van Frankrijk, maar een beschrijving, die met de mijne ook maar eenigszins overeenkomt, vond ik alleen in een artikel van Dr. STEPHENSON over deze Fransche planten.

Geheel anders is het in Engeland. Daar komen inderdaad planten voor, die volgens de beschrijving van Col. GODFERY en de heeren STEPHENSON, gekenmerkt zijn door laten bloei en ringvormige vlekken. De heer Dr. STEPHENSON verklaarde mij, dat de Nederlandsche late-bloeiers veel overeenkomst vertoonden met de Britsche *latifolia*. Men is het overigens in Engeland over deze laatste soort niet eens.

Dr. DRUCE, de auteur van *O. praetermissa*, beschouwt de ongevlekte vormen als de soort *praetermissa*, terwijl hij de gevlekte vormen als kruisingen beschouwt tusschen *praetermissa* en *maculata*. Dit zou natuurlijk mogelijk zijn, maar 't lijkt mij onwaarschijnlijk, daar in ons laagveengebied *O. maculata* in 't geheel niet voorkomt. Ik wensch hier later op terug te komen. Ik vestig er tevens de aandacht op, dat, juist door 't ontbreken van de vroeg-bloeiende planten in Engeland, *O. praetermissa* dus ook gezocht moet worden onder de planten, die later bloeien dan *O. incarnata*.

Er rest me nu nog te bespreken de vraag in 't opschrift vermeld, want al is *O. majalis* nu een andere plant dan *O. purpurella*, daarmee is nog niet bewezen, dat *O. purpurella* in ons land niet voorkomt. Ons land is, vooral wat de orchideeën betreft, m.i. nog niet voldoende doorzocht om hierop reeds een definitief antwoord te geven, maar gezien het feit, dat *O. purpurella* in 't N. van Engeland en Schot-

land vrij veel voorkomt, zouden we hier dus ook de plant niet in enkele tientallen, maar eveneens vrij algemeen moeten aantreffen. Het lijkt mij onwaarschijnlijk, dat dit nog gebeuren zal. Naar mijn meening is de plant *tot nu toe* in ons land niet gevonden en hoewel de mogelijkheid van het ontdekken van vindplaatsen blijft bestaan, acht ik die niet groot.

Overveen.

Literatuur.

- ASCHERSON en GRAEBNER. Synopsis III.
 v. D. BOSCH. Ned. Kruidk. Archief 1, III.
 E. G. en A. CAMUS. Iconogr. Texte 1929.
 DRUCE. Rep. Bot. Soc. & Exch. Club 1917, 1919, 1921, 1922 en 1923.
 A. FUCHS. 42. Bericht des Naturw. Vereins für Schwaben und Neuburg.
 A. FUCHS und H. ZIEGENSPECK. 43. Bericht.
 ———. Botanisches Archiv XIX.
 Col. GODFERY. Journal of Botany. 1919, 1920, 1921 en 1924.
 Col. GODFERY, T. & T. A. STEPHENSON, id. 1924.
 JANSEN en WACHTER. Florist. Aant. in N. Kr. A. 1920.
 J. KLINGE in Acta Horti Petrop. 1898 en 1899.
 ROUY. Flore de France XIII.
 SCHULZE. Orchidaceen.
 C. SIPKES. De Levende Natuur XXVI e.a.
 ———. Gids 3e Biolog. tentoonst.
 T. & T. A. STEPHENSON, Journal of Botany 1920, 1921, 1922.
 T. STEPHENSON. Bull. de la Soc. Bot. de France V. tome IV, 1928.